

OSVRTI

Zbog skučenosti u prostoru donosit će se ovdje samo osvrti na članke, rasprave i knjige, koji su u užoj svezi s područjem znanstvenih istraživanja Instituta. Od časopisa i izdanja ušli su u ovaj broj — uz jedan zbornik — samo Starine, Byzsl. i Ric; u narednom broju i u narednim brojevima slijedit će JF, RÉS, SIRv, Slavica, WslJb, ZslPh, SlcRw, RS, ČMF i dr.

V A J S O V Z B O R N I K (Slovanske studie. Sbirka statí, věnovaných prelátu univ. profesoru Dr. Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla. Uspořádal Josef Kurz, Matyáš Murko, Josef Vašica. Prag 1948, str. 266).

Godine 1940. odlučili su prijatelji i učenici prof. Vajsa (* 17. X. 1865), da u čast njegove 75-godišnjice života i 40-godišnjice znanstvenoga rada izdadu poseban zbornik, u kojem će svaki priložiti po koji svoj naučni rad. Kako su pripreme za to djelo tekle u vrijeme Protektorata i, poslije, okupacije, kada cenzura nije dopuštala nikakve akcije, koja bi imala kakvo takvo slavensko obilježje, broj suradnika ograničen je na češko i na slovačko područje i na one rijetke pojedince izvana, koji su u to vrijeme s tim područjem imali uže sveze. Tako se dogodilo, da u tom zborniku nema na pr. hr-

vatskih imena, premda je djelatnost prof. Vajsa u najvećem dijelu bila posvećena upravo nama i našim glagoljskim pitanjima, i premda je sâm Vajs kod nas uvijek imao i danas ima vrlo odane prijatelje i poštovalce, koji bi rado bili njemu u čast priložili svoje radove. No, kao što je rečeno, to je tada bilo nemoguće, a kakve su prilike tada vladale u Češkoj, najbolje pokazuje činjenica, da je i taj zbornik takav, kakav jest, od okupatorske cenzure bio znatno okljašten i na kraju sasvim zabranjen, tako da je mogao izići tek 1948, kada se vrijedni svečar već približavao svojoj 83. godini. U međuvremenu su već i četvorica prinosnika (Francev, Janko, Kořínek i Vraštil) bili umrli, a trojica su pali kao žrtve fašističkog nasilja (Frček, Páta, Vykoukal).

Zbornik je podijeljen u tri dijela, od kojih je prvi posvećen Vaj-

sovu životu i radu, drugi ćirilometodskim i starocrkvenoslavenskim pitanjima, treći odcjima crkvenoslavenskoga jezika i književnosti na češkom tlu. Na kraju su vrlo iscrpni registri, koje je satavio Fr. V. Mareš, a ispred naslovne strane je vrlo dobra snimka samoga svečara.

U prvom dijelu Josef KURZ daje prikaz o životu i radu J. Vajsa te ističe, kako je on svojim neumornim nastojanjem postao nesumnjivo najbolji poznavalac hrvatskog crkvenog glagolizma, poštovan po tome u cijelom svijetu, kako je jednanim marom radio na otkrivanju ćirilometodskih i staroslavenskih tradicija u Češkoj, kako je i g. 1920. tražio od čeških redovnika u emauškom samostanu, da se vrate glagoljici, i kako je s toga područja posljednjih godina prešao na šire slavističko i staroslavensko tlo, na kojem je začetnik mišljenja, da je izvorni tekst scsl. evanđelja uz lukijanske (carigradske) elemente sadržavao također elemente starijih (predsirskih) recenzija.

Kurz je sastavio i bibliografiju Vajsovih radova, koja (do god. 1947) broji 226 pozicija i koja je za nas osobito dragocjena po tome, što se preko polovinu njezinih slavističkih pozicija odnosi na naš (naravno, u prvom redu crkveni) glagolizam i na djela, za koja je pisac rcpao građu iz naših glagoljskih rukopisa.

Dalje u tom dijelu Gustav VERICH piše o Vajsu kao konviktorcu, a Fr. JEMELKA o njemu kao jednom od začetnika i utemeljitelja velehradskog ćirilometodskog unionizma.

U drugom (ćirilometodskom, staroslavenskom) dijelu ima dvanaest rasprava. Fran GRIVEC na temelju poređenja s ostalim pismima (Migne PL 122, 1259—1320) dokazuje autentičnost pisma Hadrijana II. Rostislavu, Svetopluku i Kocelju (g. 869; v. o tome i ono, što je pisao M. Kos, Razprave 2, 269—301). Dmytro ČYŽEVŠKYJ se kritički osvrće na posljednje radove I. Ohijenka (osobito na Povstannje azbuky literaturnoi movy v Slav'jan, Žovkva 1938) te pobija postavke na kojima su Ohijenko, Mavrodin, Grekov i dr. izgrađivali tezu o slavenskom pismu u Ru-

siji prije Vladimira i prije Konstantina-Cirila. Čyževškyj dobro primjećuje, da su se glagoljska pismena i naknadno (s vremenom) mogla približavati duktusu grčkoga pisma (»i ako u početku među njima nije bilo nikakve sličnosti«), i da se kod objašnjavanja geneze nekoga pisma treba obazirati i na građu, koju u tom smislu pruža kulturna povijest i etnografija. Samo, sa »samovoljom« u pitanju nekih grafema, kada se radi o glagoljici, teško se je složiti, a spominjanje (na pr. kod slova **b**) Isman Jusufa, Sikwayia ili de Groota moglo je izostati (ono bi moglo izazvati dojam kao da se pisac nije dovoljno držao onoga, što je sâm dobro shvatio, mislim, kulturne povijesti i elemenata, koji su izvana mogli utjecati na stvaranje slavenskoga pisma). — Oldřich MENHART (K aligraf o hlacholici) isporučuje duktus Kijevskih listića (glag.) i Ostromirova evanđelja (ćir.) te dolazi do zaključka, da je glagoljica likovno savršenija, stilski dotjeranija i za pisanje lakša od ćirlice. O tome, je li i za čitanje lakša, trebala bi odlučiti dosta složena optometrička istraživanja (Bulićeva iskustva — v. str. 37. — tu, svakako, ne znače mnogo, jer je on čitao štampanu glagoljicu, a ta je kud i kamo teža i nepreglednija od pisane). Dobro je opaženo, da se glagoljica na Kijevskim listićima (a to vrijedi općenito i za hrvatsku glagoljicu) pisala na starinski (po Menhartu — neevropski) način ispod crte, a ne, kako mi danas pišemo, na crti (tj. iznad crte).

František PECHUŠKA u posthumnom članku Řecká předloha staroslovanského textu S k u t k ů apoštolských na osnovi statističkih poređenja dolazi do zaključka, da je u Djelima apostolskima (u scsl. prijevodu) Pamfilova recenzija ne samo nekoliko puta jače zastupljena od Hesihijeve, nego je u nekim kodeksima (kao na pr. u Makedonskom praksapostolu i u Šišatovačkom i Slepčenskom apostolu) jače zastupljena i od carigradske (Lukijanove) recenzije (K). Zanimljivo je njegovo mišljenje, da je pisac Šišatovačkoga apostola zagledao i u grčki tekst, i da je Makedonski apostol napisan ne-

gdje na prijelazu iz XIII u XIV vijek i to na području bliskom srpskim zemljama. — Josef LAURENČIĆ u iscrpnijoj studiji daje analizu nelukijanskih čitanja u Sinajskom psaltiru. Njegovi rezultati (da je tzv. zapadnih varijanata 52,6% prema 22,4% gornjoegipatskih, 4% donjoegipatskih i po 10,5% origenskih i mješovitih) bili bi dragocjeniji, da je prije njihova formuliranja proveo kvalitativnu analizu potvrda, pa pritom odvojio ono, što nužno ne mora biti odraz matice. Opravdanje »Ačkoliv jsem si većom nebezpečni, jaké je skryto ve sčítání míst nestejné kvality, přece jsem se ho odvážil po vzoru textových kritiků biblických« samo dokazuje, da je pisac i sám bio toga svijestan. — Josef PÁTA prikazuje Veleski evanđelistar (iz XII—XIII v.), koji se čuva u Sofiji, a napisan je — sudeći po inicijalima, po refleksu $\hat{e} > e$, $y > i$, po pisanju **dz** itd. — na makedonskom području, te ima red lekcija uglavnom onakav, kakav je i u Assemanovu evanđelistaru. — Ivan PANKEVIČ jezički uspoređuje dva ukrajinska rukopisa Antiohiovih Pandekata, jedan iz XI vijeka (izdanje Amfilohijevo) i drugi, koji je pisan god. 1307. a čuva se u Ukrajinskom narodnom muzeju u Lavovu, te dokazuje, da je drugi, koji on meće u zapadnoukrajinsko (haličkovolinjsko) područje, po svojem rječniku bliži makedonsko-ohridskim i srpskim (starijim) tekstovima, dok je prvi, koji je sa kijevskoga područja, bliži istočnobugarskim (dakle mladim, preslavskim) spomenicima. — J. M. KOŘINEK predlaže za starosl. $v\hat{e}d\hat{e}$ 'scio' (1. lice sg. prez.) mjesto dosadašnjega tumačenja pomoću ie. medijska dva druga rješenja: kontaminaciju * $uaida$: * $uai(d)mi > *uaidai$, ili dodavanje prvotnomu * $uaida$ enklitične emfat. partikule -i, koja bi zajedno s krajnjim -a dala diftong s otegnutom intonacijom -ai. Oba procesa imala bi se odvijati u vrijeme, kada se ona grana ie. prajezika, iz koje su se razvili slavenski jezici, već bila osamostalila pa živjela svojim zasebnim životom. — Václav POLÁK u svojem tumačenju o postanku starosl. dativa apsolutnoga prelazi preko tradicionalnih okvira utjecaja jezika

na jezik te pokušava cijelu problematiku prenijeti na eurazijski jezični blok, u kojem bi posebna jedinica, koju on zove crnomorskim jezičnim savezom (černomořský jazykový svaz) i koja bi osim slavenskih jezika obuhvatala i kavkaske jezike i gotski i grčki jezik, od jednoga zajedničkog »eurazijskog« konverbalnog oblika kao neki svoj (zajednički) kalk imala stvoriti i dativ apsolutni. Njegove napomene o balkansko-kavkaskim vezama vrlo su zanimljive, samo bi ih trebalo malo detaljnije (potanje) osvijetliti.

Po svojoj aposteriornosti više bi u treći nego u drugi dio išla raspravica Václava MACHEKA, u kojoj pisac za starosl. $\rho\sigma\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho$ (grč. $\sigma\tau\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\nu$, $\mu\acute{\iota}\lambda\lambda\omicron\nu$ n.) traži porijeklo u češ. prapisek i prapisko (za koje pretpostavlja * $\rho\sigma\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho$, odakle malo preširokom analogijom izvodi * $\rho\alpha\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho$, i odatle valjda * $\rho\alpha\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho\rho$). Bolje je svakako ostati kod korijena $\rho\rho\rho\rho$.

Karel HORÁLEK je u pitanjima bohemizama u starosl. spomenicima mnogo širi i oprezniji i ne upušta se u proizvoljna etimologiziranja kao što to čini spom. Machek. Ipak, njegova pretpostavka, da su se ćirilometodski tekstovi na Balkanu podvrgavali reviziji, prilikom koje su se iz njih uklanjali zapadni elementi, ostaje samo pretpostavka. Istina, on sâm kaže na drugom mjestu, da nije isključeno, da su neki prijevodi mogli doći na Balkan i u svojem prvotnom nepočešćenom (nebohemiziranom) obliku, ali kako se to moglo odnositi samo na prva Ćirilova djela, misli, da je to malo vjerojatno. Nije prihvatljiva ni njegova pretpostavka (u svezi s Kijevskim list.), da je sve, što je u scsl. jezik ušlo sa zapada, moralo proći kroz češko područje. On zaboravlja, da je i kod nas bilo puta za takve utjecaje (Istra), i da bismo bez toga teško mogli razumjeti neke oblike u staroj čakavskoj (i dubrovačkoj) književnosti. Za Nahtigalovo $v\hat{e}s\hat{e}d\hat{e}$ se ipak ne može reći, da se »přesvědčivé vyvozuje ze starohornoněmeckého $wiz\hat{o}d\hat{e}$ «, kada pisac sâm priznaje, da takav »výklad není bez hláskoslovných potíží«, i kada svoje suprotstavlanje češ. $v\hat{e}š-$ njemačkomu $wiz-$ stavlja pod upitnik. Ne

bi li se kod toga zagonetnoga v s, kada se već ide putem pozajmica, moglo pomišljati na prefiksarno u s? Za *q* postoje šire mogućnosti (s obzirom na samoglasnik), a Nahtigal ipak nije mogao navesti nijedan neposredni primjer, u kojem bi stvnj. *ō* dalo stsl. o. I za nepriéznb *δαιμων, δαιμόνιον*), ako se želi tumačiti kao kalk prema stvnj. un huld a a ne prema analognim gotskim izrazima, valjalo bi, prije nego se takva tvrdnja postavi, ispitati odnos potvrda u stvnjem. i got. spomenicima. — Na kraju toga dijela Theodor SATURNÍK raspravlja o tome, koje je svjetovne zakone Nikola I. godine 866. poslao Bugarima, te na osnovi papinih odgovora dolazi do zaključka, da su to mogle biti Institucije, Kodeksi i 48. knjiga Digesta.

U trećem dijelu također je dvanæst članaka i rasprava. V. A. FRANCEV piše o Šafarikovim odnosima sa Sreznjevskim, Bodjanskim i Grigorovičem u svezi s objavljivanjem Praških odlomaka. Bohuslav HAVRÁNEK i Jan FRČEK raspravljaju o sv. Václavu: prvi nastoji objasniti neka mjesta (notarь, knędzi, dospěti) u čir. minejskom tekstu i u našem Novljanskom brevijaru, drugi raspravlja o tome, je li sv. Václav bio postrizen po istočnom ili po zapadnom obredu, te dolazi do zaključka, da je postrizen po istočnom obredu, i da je taj obred obavljen slavenskim jezikom. (Samo se ime toga biskupa — Notar, prema njem. Notgar, Nothger, Notger, Notker — s time nekako ne slaže, vidi Svatovácl. sborn. I, 28, 829). Prof. Josef VASICA - dalje - piše o starosl. oficiju sv. Vida, koji je u glagoljskom odlomku, što ga je objavio Vajs (1901), sačuvao neke crte starije nego u Uspenskom zborniku (iz XII vijeka), pa se pita, jesu li taj oficij hrvatski glagoljaši u XIV vijeku sa sobom donijeli u Češku (u emauski samostan, što je međutim - po njegovu mišljenju — manje vjerojatno, jer Parčić nigdje drugdje nije naišao na takav oficij u našim spomenicima), ili se otprilike (negdje u nekakvom rukopisu) nalazio u Češkoj, što bi moglo značiti, da je glagolizam u XIV vijeku u Češkoj nadovezivao na stare tradicije, koje su datirale

još iz Sázave. Fr. TRÁVNÍČEK u članku »Glosy Jagičovy a svatořehořské« (v. str. 19—33) ubraja Jagičeve glose (glose u Radonovoj bibliji) u češke spomenike te ih stavlja između Praških listića i čeških glosa u Dijalogu sv. Gregorija. Zatim Josef VRAŠTIL ispituje starosl. utjecaje na češku bibliju, a Eduard ČECH objašnjava, da su učenik i mučenik u staročeški došli iz staroslavenskoga i da je zvolenik već tada (u staročeškom) bio izuzetak, dok Josef JANKO još jednom analizira riječi mnich, biskup, papež, izvodeći ih — protivno Titzu (Slavia 9, 21 i d.) i dr. — iz njemačkoga, odnosno iz vulgarnolatinsko-njemačkoga munic(us) || múnich, biscof, biškof (odatle slov. škof), biskup || episkup, piskup i francusko-njemačkoga papes || babes, babeš, od kojega je u IX ili u X vijeku postalo češko papež.

Jedan od najznačajnijih radova u tom dijelu dao je emauski opat Arnošt VYKOUKAL, koji je sustavno iznio kalendar i raspored lekcija u Reimskom evanđelistaru, koji je zapravo bolje zvati Reimskim zbornikom, jer prvi dio (ćirilski) sadrži skraćeni menologij (po istočnom obredu, od rujna — upravo od 26. IX — do početka ožujka), a drugi (glagoljski) skraćeni lekcionar za veće blagdane (njih 29), na koje je emauski opat imao služiti pontifikalnu misu pod mitrom (za cijelu crkvenu godinu, od ožujka do ožujka). Prvi dio ne će biti od Prokopa, koji je umro g. 1053, jer se u njem spominje i blagdan sv. Katarine Aleksandrijske (24. ili 25. XI), koji se inače nigdje u spomenicima ne nalazi prije XII vijeka (v. Chaloupecký, Svatovácl. sborn. II, 445—446).

Iza toga František RYŠÁNEK daje kritički osvrt (sa snimkama na kraju knjige) na dvolist glagoljskoga teksta, za koji je Vajs držao, da pripada češkoj bibliji (ČAŠk. II, 171—172), a zapravo pripada češkom prijevodu Komestora (izbora iz biblije i dr. crkv. spisa nazvanoga tako po djelu Historia scholastica Petra Comestora). Na kraju A. FLOROVSKIJ iznosi, što o slavenskom bogoslužju kod Čeha i Poljaka piše

u »Palinodiji« kijevopečerskoga arhimandrita Zaharija Kopystenskoga (g. 1621), dok — posvema na kraju — Albert PRAŽAK u oduljem članku (na 23 str.) piše o ćirilometodskim i velikomoravskim elementima u češkoj književnosti (od prvih početaka do Wollmana i Střížovskoga).

STARINE. Izdaje Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

KNJIGA 41 (1948).

Prof. Stjepan IVŠIĆ objavljuje dva teksta, kojima je sadržaj vezan za Irsku, a našao ih je u jednom glagoljskom spomeniku iz prve polovine XV vijeka i u jednom našem latiničkom zborniku s kraja XVI i početka XVII vijeka. Prvo je »Čistilište sv. Patricija« u MS. Can. Lit. 414 Bodleiane, drugo »Tundalovo viđenje« u Lulićevu zborniku.

»Čistilište sv. Patricija« je prevedeno iz latinske matice, kako se može vidjeti, ako se njegov tekst isporedi s tekstom iz Zlatne legende Jacopa a Voragine (cap. L), koji pisac daje ispod glagoljskoga teksta, koji je otisnut latinicom.

»Tundalovo viđenje«, poznato otprije u našoj književnosti po izdanju Jagićevu (iz Petrisova zbornika, AfsI Ph. 35, 507-513) i Daničićevu (iz »Lucićeva Vrtla« u Starinama 4, 110—118), u piševoj obradbi potvrđuje, da je naš glagoljski tekst (u Petrisovu zborniku) preveden iz matice pisane latinskim jezikom, dok su latinički tekstovi — i Lucićev i Lulićev — prevedeni iz talijanskoga jezika. Oba su latinička teksta pisani južnočakavskim govorom, i u prvom se dijelu na nekim mjestima toliko razilaze, da se isključuje mogućnost, da su mogli biti prepisani iz istoga predloška. Zanimljivo je, da se oni među sobom razlikuju i po stilu, pa dok u prvom dijelu Lulićeva teksta Tundal sâm govori o svojim viđenjima, u Lucićevu tekstu o njemu i o njima govori netko drugi. (U drugom dijelu je i kod Lulića Tundal objekt, o kojem govori drugi).

Na kraju je priopćen cijeli tekst, kojemu je ispod crte dodana talijanska verzija iz Villarijeve zbirke

»Antiche leggende e tradizioni che illustrano la Divina Commedia« (Pisa, 1865), ma da se, uza svu srodnost, ne može reći, da su bilo Lucićev, bilo Lulićev tekst prevedeni iz te verzije. To je dobro istakao i pisac (prof Ivšić, v. str. 131).

KNJIGA 42 (1949).

U uvodna dva članka Vladimir MOŠIN raspravlja o Studeničkom zborniku iz XV vijeka, što ga je god. 1937. Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti poklonio Aca Poljanić.

U prvoj se raspravi (Vlastareva sintagma i Dušanov zakonik u Studeničkom »Otečniku«) ispravljaju različna ranija nagađanja o tom zborniku, te se utvrđuje a) da on obuhvata dva zasebna rukopisa (Otečnik i Zakonski zbornik) napisana u prvoj polovini XV vijeka, b) da je rukopis u XVIII vijeku restauriran, c) da u tekstu (skraćene) Vlastareve Sintagme nedostaje samo jedan list, d) da su u njezinu tekstu izostavljene neke odredbe i unesene druge (nove, iz Prohirona), e) da joj je tekst bliz prototipu, koji je poslužio za tzv. rakovačku verziju — i f) da tekst Dušanova zakonika, u kojem također nedostaje samo jedan list, pripada tzv. atonskoj verziji, ali da ima sličnosti i sa stručkom verzijom (direktni stil: Carstva mi, mjesto kasnijega Carev, i sl.), i da je na nekim mjestima vjerniji (točniji) i od teksta u prizrenskoj verziji. Zatim se daje red lekcija u Otečniku, pregled sadržaja i, napokon, sâm tekst Zakonika i (skraćene) Sintagme, za koju pisac misli, da bi u tom obliku mogla biti plod zakonodavno-ga rada despota Stefana.

U drugoj raspravi (Studenički palimpsest) pisac je prikazao ćirilski palimpsest, koji se nalazi na pergamentnom listu na kraju Studeničkog zbornika, a sadrži fragmenat službenika raške recenzije iz druge polovine XIII vijeka.

Raspravama je dodano nekoliko snimaka (kod palimpsesta također snimak s rekonstrukcijom teksta), od kojih su osobito zanimljive vrlo uspjele snimke dobivene infracrvenim i ultraljubičastim postupkom.

U istoj knjizi prof. Stjepan IV-ŠIĆ objavljuje »Prijevod Lucidara Honorija Augustodunensis u prijepisu Gverina Tihieća iz godine 1533« (str. 105—259).

Naš je (latinički) rukopis prijevod sa talijanskoga jezika, a preveden je prije god. 1533, kada ga je u Zadru prepisao šibenski notar Gverin Tihieć.

Uz hrvatski tekst pisac je objavio i talijanski izvornik prema inkunabuli štampanoj g. 1495 u Firenzi kod Bartolomea de Libris (Reichling, Appendices nr. 1236). U raspravi ispred teksta ima vrlo suptilnih opažanja, koja tu radnju i jezički čine vrlo vrijednom za ispitivanja, kako su se takva popularna djela prevodila sa talijanskoga jezika, i kako su se takvi gotovi prijevodi prepisivali u XVI vijeku.

Na kraju rasprave dane su snimke triju strana Tihiećeva rukopisa (prva strana i strane 29r i 36r s mjestima, gdje pisac u dvanaesteračkim distisima spominje svoje ime).

Hrvatski glagoljski tekst Lucidara (iz Petrisova i Žgombičeva zbornika), koji je u prvoj polovini XV vijeka preveden iz češke matice (a ta je opet prevedena iz njemačkoga jezika), objavio je g. 1902. Milčetić (u 30. knjizi Starina).

O »Popisu glagoljskih kodeksa u zadarskoj biskupiji« D. V. Cvitanovića v. niže (u 43. knj. Starina).

KNJIGA 43 (1951—1952).

Vladimir MOŠIN (Paštrowski spisak Dušanova zakonodavstva prema zagrebačkom rukopisu) priopćio je Justinijanov zakon i Zakonik cara Dušana prema rukopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti sg. III a 28, koji je pisan u XVIII vijeku, a sadrži tekst spomenutih zakonika prema tzv. paštrowskoj redakciji. Pisac naslućuje, da je taj zbornik (odn. njegov predložak) mogao sastaviti Stevan Štiljanović, paštrowski knez s kraja XV i početka XVI vijeka.

Isti pisac dao je na str. 83—96. također pokušaj hronološke rekonstrukcije popisa svetogorskih prota (Svetogorski protat) od monaha Andrije (887) do jeromonaha

Visariona (1592) i nekih općih zapisa iz kraja XVI i prve polovine XVII vijeka.

Iscran Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj biskupiji sa okruglo 200 pozicija dali su u knj. 42 (str. 349—370) i 43 (str. 259—270, 271—275, 276—279 i 280—287) Vladislav CVITANOVIĆ (146), Amos-Rube FILIPI (16), Petar VLASANOVIĆ (11) i dr. Ante STRGAČIĆ (27). To su najvećim dijelom rukopisne matice krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih, zatim libri godov, libri od duš, od lašov (lasci, ostavštine), različne kvaderne itd. od XVI do XIX vijeka, koje sadrže dragocjenu građu za proučavanje migracija našega stanovništva na otocima i na zadarskom kopnu. Među njima ima i veći broj (46) bratovštinskih madrikula i libara (ponajviše iz XVII i XVIII vijeka), koji pružaju zanimljivu sliku o životu našega naroda i o nekim običajima iz onog vremena.

Od književnih spomenika ili spomenika s književnom vrijednošću navedene su samo četiri pozicije (Propovijed Ante Šegote, Dormitio et ascensio B. M. V., Govor o laži i kleveti i Oproštajna propovijed nekoga glagoljaša, sve to u popisu Strgačičevu, i sve iz XVIII vijeka).

Opisani su glagoljski i dr. rukopisi iz ovih mjesta: Arbanasi, Banj, Bibinje, Božava, Brbinj, Diklo, Dragove, Ist, Iž Mali, Iž Veli, Kali, Kožino, Kukljica, Lukoran, Molat, Murvica, Novigrad, Pašman, Petračane, Preko, Premuda, Rava, Sali, Sestrunj, Soline, Sukošan, Sutomišćica, Tkon, Turanj, Ugljan, Veli Rat, Zdrelac i Žman. Već po tome se vidi, koliko je taj rad bio važan, i kolika je šteta, što to nije obavljeno prije, dok se još mnogo štošta moglo spasiti, što je odonda propalo i u nepovrat nestalo.

Neugodno je samo, što toj zbirci ima nekoliko ozbiljnijih zamjeraka, za koje, naravno, nisu krivi njihovi sakupljači, koji su — kao nestručnjaci — učinili sve što su mogli, da svoj zadatak izvrše kako treba.

Sve takve akcije, ako se zaista žele provesti, treba ili osnovati na širokoj osnovi, koja bi obuhvatila cijelo glagoljaško područje ili bar veću, zaokruženu cjelinu toga po-

dručja, ili je uopće ne počinjati. Tko će imati koristi od takvih pojedinačnih popisa, koje će biti teško naći, i zar ne bi bilo neuporedivo bolje, da se skupila cijela građa i da se po određenim principima sredila, obradila i izdala u posebnoj knjizi? Uopće, ne može se reći, da je organizacija toga — svakako korisnog i potrebnog — posla i u tako ograničenom razmjeru, u kojem je provedena, bila na potrebnoj visini. I sâm naziv »kodeksi« za rukopisne matice i kvaderne zvuči pretenciozno (k tomu u 43. knjizi četiri članka imaju isti natpis). Osim toga, građu je trebalo bar kako tako hronološki, alfabetski ili po sadržaju srediti, a ne da se na pr. Kali, Binje, Kožino i Soline nalaze na dva mjesta, i da se među tih 200 glagoljskih rukopisa nalazi i pet latiničkih, koji ovamo nikako ne spadaju. Ni bilježenja u svih skupljača nisu jednaka i, napokon, je li kod matica, recimo iz XVIII i XIX vijeka, koje nitko nije mislio izdavati i koje jamačno (bar u dogledno vrijeme) nitko ne će izdati, bilo potrebno svagdje pisati »neizdana«? Inicijativu Akademije i trud skupljača treba pohvaliti, ali treba očekivati, da će takva nastojanja ubuduće davati više koristi i više ploda.

BYZANTINOSLAVICA. Sborník pro studium byzantsko-slovanských vztahů. Vyd. Byzantologická komise při Slovanském ústavě. Red. B. Havránek, N. L. Okunev, M. Paulová. Prag.

KNJIGA VIII (1939—1946).

Josef VAŠICA, Slovanská liturgie sv. Petra (1—54). — Vajs je u svojim raspravama Kánon charvátsko-hlaholského misálu (Illir. 4, ČMF, 25) i Mešní řád charv. hlah. vat. mis. Illir. 4 a jeho poměr k moravskopannonskému skramentáři stol. IX (Acta Acad. Velehr. 1939), naglašavajući veliku starinu misnoga kanona u našim najstarijim misalima (u Vatikanskom illir. 4, u Novakovu i u Ročkom) i njegovu svezu s Kijevskim i Bečkim listićima, upozorio i

na neke razlike, u kojima se naš tekst udaljuje od latinskoga. Te su razlike potakle Vašicu, da im izvor pokuša potražiti među grčkim tekstovima. Kod toga su mu mnogo pomogli izdanje Codringtonovo (The Liturgy of Saint Peter, Münster i. W. 1936) i Hanssenova studija La liturgie romano-byzantine de Saint Pierre (OCP 4, 234—258 i 5, 103—150).

Ispoređujući najprije mjesta, na koja je upozoravao Vajs, a zatim i cijeli kanon s tekstovima kod Codringtona (među kojima su i dva gruzinska iz XI—XII i iz XVIII v. i jedan slavenski — hilendarski — iz XVIII v.), Vašica je utvrdio, da se karakteristična mjesta kao da pod krovom' milosti tvoee za ut ope misericordiae prema grčki *ἰνα τῆ σπένῃ τοῦ ἐλέους σου*, hvali vsilaim' za gratias agamus prema grč. *εὐχαριστίας ἀναπέψωμεν*, blagootvetno za rationabilem prema grč. *εὐαπόλογητον*, zatim umetanje imena sv. Mihajla i Ivana Krstitelja između imena Marijina i imena drugih apostola i svetaca kao i neke druge odlike podudaraju s dotičnim mjestima u grčkoj liturgiji sv. Petra, tj. u liturgiji, koja je sa Zapada prenesena na Istok, i odanle se preko grčkih matica dalje širila te tako ušla i u gruzinsku i u slavensku službu. Po Codringtonu i Hanssensu imao bi matični grčki prijevod nastati negdje oko sredine X vijeka; Vašica povezuje spomenuti hrvatski kanon s Kijevskim listićima, koje s Vajsom i Mohlbergom (po matici, iz koje su prepisani) meće u čirilometodsko doba te, nazirući po nekim varijantama (dêlo, molitva za meritum, kalk vse mogyi za omnipotens prema vsedržitel' za παντοκράτωρ, i dr.), da je prevodilac Kijev. listića mogao poznavati grčki tekst liturgije sv. Petra, prenosi terminus ante quem za grčki prijevod za cijelo stoljeće unatrag te ga meće u sredinu IX vijeka. Direktan dokaz za službu sv. Petra (i to u normalnom, ne privatnom obliku) sadrži — po mišljenju piščevu — i gl. XI Žitija Metodijeva, gdje piše (Lavorov 75): *и њгда же пакы S(ve) topl'ku vojujušču na po-*

ganyja i ničbože uspěju-
šću, nъ nudeššju, s(ve)t(a)go
Petra mъši približajušči
se, rekъše službê, posla
kъ nemu g(lagole): jako
ašče mi se oběščaješi na
s(ve)tyi Petrov d(ъ)n sъ voi
svoimi sъtvoriti u mene,
vêruju vъ b(og)ъ itd., koje
mjesto Pastrnek prevodi: *Alio vero
tempore iterum Sventopulco bellum
gerente cum paganis neque quid-
quam proficiente sed cunctante;
dum sancti Petri missa id est litur-
gia appropinquat, misit ad illum
loquens: Quia si mihi promittis fo-
re, ut diem sancti Petri cum mili-
tibus tuis apud me transigas, credo
in deum. — Posredno bi na to ima-
lo upućivati i to, što se zaista u le-
gendama — i u jednoj i u drugoj
— često spominje ime sv. Petra (ta-
ko u ŽK. XVII, XVIII, ŽM. VI,
VIII, IX, X).*

Na kraju su dodane paralele iz
7 razliĉnih grĉkih, latinskih i dr.
rukopisa, meĊu kojima se nalazi i
naš (hilendarski, u izd. što ga je pri-
redio Syrku).

Pisac je tom raspravom naĉeo
pitanje, koje je za poĉetke slaven-
ske knjiŹevnosti, osobito za morav-
sko razdoblje, vrlo vaŹno. Po njemu
Kijevski listiĉi, iako su prevedeni
iz latinskoga predloška, sadrŹe ele-
mente, koji ih — kao i ostale escl.
spomenike — veŹu za grĉko podru-
ĉje. Povezivanje tih listiĉa — indi-
rektno — sa sluŹbom sv. Petra, vrlo
je privlaĉivo. Jednako su privlaĉiva
i autorova jeziĉka izvoĊenja. Na to-
me ništa ne mijenja, što je mъša
u ŽM. XI mogla znaĉiti i misu, koja
se — javno i sveĉano — drŹala na
dan sv. Petra, i što je interpola-
cija sv. Mihajla u našem Vatikan-
skom kodeksu (illir. 4) mogla biti
lokalna, kao što je lokalna mogla
biti i u Padovanskom kod. D 47
(gdje se javlja samo Ivan Krstitelj)
i u oba gruzinska rukopisa (u ko-
jima se uz Mihajla spominju još i
Benedikt i Bartolomej). Tehniĉki
pridrŹavanje starijeg kanona uz pro-
mjene ostalih, manje vaŹnih dije-
lova, sasvim odgovara redakcijama
naših glagoljaša, koji su se samo
djelomiĉno prilagoĊavali revizijama
tekstova, koje su se traŹile iz Rima.
Dalja ispitivanja, na koja pisac po-

ziva, mogu biti — sudeći veĉ po toj
prvoj raspravi — vrlo zanimljiva.
On na pr. na osnovi prvog (mladeg)
Kijevskog listiĉa, odn. prve strane,
koja pripada našoj redakciji, za-
kljuĉuje, da su »Kijevski listiĉi još
u XI stoljeću na jugu kod Hrvata
sluŹili kao pomagalo u liturgiji sv.
Petra« (str. 17). Valjalo bi nastaviti
ta istraŹivanja pa ispitati, odakle je
ta liturgija mogla k nama doći —
je li to bio neposredni utjecaj s
Istoka, koji je historijski do X vi-
jeka lako bio moguĉ, ili je on, mo-
Źda — u davnini — dolazio i sa Za-
pada, pa bi vrijedno bilo, da litur-
gisti ispituju, nema li, moŹda, tra-
gova te liturgije i u najstarijim la-
tinskim kodeksima sa našeg kvar-
nerskog, istarskog, primorskog i
dalmatinskog podruĉja.

Josef VAJS, Kterê recense
byla řecká předlocha sta-
roslověnského žaltáře (55—
86). — Od neko 540 mješta, koja je
pisac usporeĊivao u Sinajskom, Bo-
lonjskom, Pogodinovom, svojem (tj.
Lobkovicovom i Pariškom) i Pa-
šmanskom psaltiru s tekstovima u
izdanju Sweteovu i Holmes-Par-
sonsovu, u 529 sluĉajeva slavenski
je tekst potpuno ili djelomiĉno ovi-
san o Lukijanovoj recenziji (u 449
sluĉajeva to vrijedi za sve teksto-
ve, a u 80 samo za neke od njih;
većina varijanata, koje se udaljuju
od te norme, pripadaju hrvatsko-
glagoljskim tekstovima, koji su bili
pod jaĉim utjecajem Vulgate. Me-
Ċutim, meĊu njima ima i takvih
mješta, u kojima su naši tekstovi
bliŹi lukijanskoj recenziji od osta-
lih; u takva mješta pisac ubraja ps.
37¹⁹, 63³, 103³¹, 110⁹, 113¹⁶ i 143⁶). Sa-
mo na 12 mješta svi se psaltiri
drŹe ne carigradske, nego aleksan-
drijske recenzije, ali i to nije neko
posvemašnje udaljivanje od K-
tekstova, veĉ više priklanjanje nekim
pojedinaĉnim, rjeĊim varijantama
osnovne (lukijanske, carigradske)
recenzije. U tim varijantama dolazi
i do zamjenjivanja $\chi\eta\rho\alpha$ — $\theta\eta\rho\alpha$,
 $\eta\delta\upsilon\theta\eta\sigma\alpha\nu$ — $\eta\delta\upsilon\nu\theta\eta\sigma\alpha\nu$, $\delta\delta\omicron\iota\zeta$ —
 $\phi\delta\alpha\iota\zeta$, koje su staroslavenskim tek-
stovima toliko zamjeravali Kopitar i
Miklošić.

Ovim radom Vajs je — poslije is-
crpnih rasprava o staroslavenskom
evanđelju — pristupio analizi psal-

tira, druge po važnosti knjige s kojom su Solunska braća došla u Moravsku. Slika, koju on daje, vrlo je impresivna. Njegovo dšljednš, du Lucien pur za 449 mjesta od ukupno 529, odnosno 540, koliko ih je ispitao (ne znam, zašto u rezimeu piše samo 500) moglo bi izazvati dojam, kao da preostalih 80, odnosno oko 90, mjesta mora da su sitnice, koje su kraj tolikoga broja carigradskih potvrda sasvim beznačajne. To bi međutim bilo krivo (iako se time ne mijenja lukijanska osnova, na kojoj je staroslavenski psaltir nastao), a kako to nije prvi put, da Vajs u kritici scsl. tekstova dolazi do tako uvjerljivih rezultata, vrijedno je malo pobliže razmotriti način, na koji on do njih dolazi.

On je ispedio 540 mjesta, ali sâm kaže, da to nisu sve razlike, koje se nalaze u psaltiru, i da se nije obazirao na neke grčke sinonime kao što su *κοιλα—γασηο, έπόησας—επλασας, εδελον—εβουλήθησαν* (84, bilj. 4), koji su ipak jezično zanimljivi, a kod nekih prijevoda mogu biti i relevantni, zatim na varijante u (grč.) gen. sg. — dat. sg., gen. sg. — gen. pl., itd. Opravdanje, da »všechny tyto a mnohé jiné rozdíly v textu řeckém, mizejí v slov. překladeš« zvučí kao generalizacija, koju je teško prihvatiti. Mi bismo od tih mjesta možda naučili mnogo više nego od nekih varijanata, koje se nalaze u tekstu. Istina, teško bi bilo tražiti, da se redom iznose sve razlike među našim i grčkim tekstovima, jer to piscu nije bila ni svrha. On je išao samo za tim, da utvrdi osnovnu recenziju iz koje je nikao staroslavenski prijevod psaltira, a za takav rad bilo je dovoljno i mnogo manje primjera (na mnogo manje strana), a efekat bi bio isti: vjerovali bismo Vajsu, da su njegovi rezultati točni, a on bi u nekoliko desetaka primjera iznio potvrde, koje nesumnjivo upućuju na tu recenziju (na recenziju K ili L). On je međutim radije izabrao širi put, ali je kod toga bio nedosljedan, pa je time samo oslabio rezultate, koje je formulirao na kraju svoje radnje.

Kada se neki rad osniva na jezičnim poređenjima, postoji samo jedan put, kako se objektivno dolazi do rezultata, a taj je, da se

s v a k a komponenta jedne strane uspoređuje sa s v a k o m komponentom druge strane, i postoje dva puta, kako se one iznose pred javnost. Jedan je širi, kada se iznosi apsolutno sva građa, koja je piscu na raspolaganju, tako da i drugi mogu suditi, jesu li njegovi zaključci točni, a drugi je uži, kada se iznose samo oni primjeri, koji su zaista relevantni, koji jednoznačno potvrđuju ono, do čega je pisac u svojoj radnji došao.

Nema sumnje, da je Vajs dobro ispitao sve varijante i na jednoj i na drugoj strani i da se unaprijed nije dao impresionirati mišljenjem ni Lagardeovim, ni Leskienovim, ni Murkovim. Ipak, njegov prikaz u onom obliku, u kojem ga je dao, upućuje na nešto, što u nauci, barem u filologiji, može biti opasno: da pisac suviše zavoli misao, do koje je — obično velikim trudom — u svojim istraživanjima došao, i da mu pred njom blijede druge pojave, koje baš ne moraju biti ni nevažne, ni irelevantne. Na to čitaoca navode rezultati (všsledki) Vajsovih istraživanja kako ih je on formulirao na str. 84—85, gdje ne ulazi u odnose među recenzijama (za sve starosl. psaltire daje samo 12 nelukijanskih mjesta, a i od tih se dva (ps. 71₁₇ i 138₂₀) nalaze među ostalim primjerima u tekstu, dok na pr. Laurenčík samo za Sinajski psaltir navodi preko 150 nelukijanskih varijanata) i ne daje pravu analizu ni one građe, koju sam donosi. A ta daje otprilike ovakvu sliku: od potvrda, za koje Vajs kaže, da se dosljedno povode za carigradskom recenzijom, za oko 400 nalaze se paralele i u drugim recenzijama (u B, u R, u Ga ili u V). Čistih lukijanskih mjesta (mjesta, koja ne dolaze u drugim recenzijama) ima jedva nešto preko sedamdeset, a i od tih je jedva jedna trećina mjesta, koja su zaista relevantna i koja nesumnjivo pokazuju, da je osnova ćirilometodskog prijevoda staroslavenskog psaltira bila lukijanska, bizantska.

Na drugoj strani, od onih 48 mjesta, za koje pisac kaže, da se u hrvatsko-glagoljskim psaltirima ne drže bizantske recenzije, samo jedno jedino (ps. 41₃) upućuje direktno

na Vulgatu, 33 uz Vulgatu dolaze i u tekstovima tipa R, B, a 14 dolaze samo u takvim tekstovima i ne nalaze se u Vulgati. Prema tome ne će oprezan pisac tih tridesetak mjesta ići pripisivati Vulgati, kada sâm daje potvrde, prema kojima od onih 14 mjesta nijedno ne pripada Vulgati, već ili B- ili R- varijantama (ili jednima i drugima) i kada zna, da su te varijante uz Vulgatu (i uz Origena) redovna pojava i u spomenuta 33 primjera.

Kao što se vidi, Vajsova je studija vrlo poučna i, što je možda još važnije, ona pobuđuje čitaoca da nastavi tamo, gdje je on započeo — da kod potvrda ispituje i njihovu unutrašnju vrijednost, da se zbog B- i R- varijanata počne više baviti onim našim (hrvatskoglagoljskim) psaltirima, kojima se profesor Vajs nije, ili bar nije dovoljno, bavio — i da pomalo počne misliti o strukturi grčkih matica, koje su Konstantinu-Cirilu i njegovim nastavljačima mogle biti na raspolaganju, kada su počeli svoj prevodilački rad.

Josef VAJS, Je - li staroslověnský překlad evangelii a žaltáře nějak závislý na gotském překladu Vulfilově? (145—171).

Odgovor je negativan. Glagoljica se ne može izvoditi iz gotskoga pisma, jer se tomu protivi i duktus toga pisma, a k tomu to ne bi bilo ni u skladu s genijalnošću Konstantinovom, koju mu priznaju svi od Anastazija bibliotekara do Jagića, Pastrnka i Nahtigala. Tekst, iz kojega su prevedeni najstariji slavenski pisani spomenici (evanđelje i psaltir) nije bio gotski nego grčki. To dokazuju brojni grčki nazivi, koji su u prijevodu sv. Braće ostali neprevedeni, a u gotskom su prijevodu (koji je pet stotina godina stariji od slavenskoga) prevedeni. To dokazuje također leksičko bogatstvo i živost slavenskoga teksta, koje nema u gotskom prijevodu, tako da se i u tom pogledu za Konstantina-Cirila može »teško zamisliti, da bi pisac tako neobično nadaren bio zagledavao u Ulfilin prijevod i u njem tražio pouke«. Da toga doista nije bilo, potvrđuje i analiza teksta, po kojoj se vidi, da je u osnovi staroslavenskoga prijevoda više pale-

stinskih (I) varijanata nego u gotskom prijevodu. Konačno, ni red evanđelja nije isti, jer se u tzv. Srebrnom kodeksu (Codex Argenteus) evanđelje po Ivanu nalazi iza evanđelja po Mateju, a evanđelje po Marku iza evanđelja po Luki, dok je u slavenskom tetru redosljed M - Mk - L - I. Tako Vajs.

Njegov je članak, nažalost, pisan žučljivo, tonom, koji u nauci nije uobičajen, i to se vrlo negativno na njem odrazilo. Pisac nije lingvist, a nije ni filolog. On je revnitelj, koji je od mladih dana svoj rad i svoju veliku nadarenost stavio u službu sv. Braće i njihove misije među slavenskim narodima. To ga je dovelo i na naše glagoljaško područje, koje je indolencijom svećenstva i nebrigom svjetovnjaka bilo vrlo zapušteno, pa je tu dao zaista vrlo mnogo. Treba se diviti njegovoj energiji i njegovoj velikoj radinosti, od koje bi međutim nauka imala više koristiti, da je bila šira i da se mogla osloboditi kompleksa, koji ju je spustavao. To se pokazalo i u tom članku, koji ne znači neki napredak u nauci, ali može poslužiti kao predmet za diskusiju.

Zadržimo se samo kod glavnih točaka, kod toga, da ni glagoljica kao pismo, ni scsl. prijevod evanđelja i psaltira ne mogu imati ništa zajedničko s gotskim pismom i s gotskim (Ulfilinim) prijevodom.

Prije svega, ne zna se, zašto je pisac spominjao psaltir, kada se psaltir u gotskom prijevodu uopće nije sačuvao, pa ga nije bilo s čime porediti. Nadalje, duktus kod pisma nije tako važan, kako bi se činilo na prvi pogled. Glagoljica je stilizirano pismo, pa se jednako mogla stilizirati iz uncijale ili iz minuskule. Važnije je, da su se u grčkoj minuskuli, iz koje glagoljicu izvodi Vajs, slova ipak vezivala u veće ili manje cjeline, dok se u glagoljici (osim za u) ni dva slova nisu vezala zajedno (pa ni za j e r y, premda su tu dva znaka označivala jedan glas).

Vajs ima pravo, kada kaže, da dosadašnje stanje u izvođenju glagoljice ne zadovoljava, ali tomu je, nažalost, mnogo i sâm kriv. Povođeci se za Vondrákom on u svojoj Rukověti (Prag, 1932) glagoljicu iz-

vodi iz grčkih i semitskih slova tako, da sa devet grafema uopće ne zna, što bi počeo, a za daljih pet nije siguran, jesu li uzeti iz grčkog ili iz samaritanskog alfabeta. Jasno je, da takvo rješenje ne može zadovoljiti. Dok postoje upitnici, dužnost je naučne misli da traži dalje, a takvih je upitnika u Rukovėti devet. Osim toga autor je prešao i preko glasovnih momenata, koji su za taj proces bili važni. Trebalo je na pr. objasniti, što je moglo ponukati Konstantina-Cirila da na pr. za e i za i uzme samaritanska slova, a za k, s, h po jedno hebrejsko, hebrejsko-samaritansko ili koptsko slovo, kada je za sve te glasove i znakove imao slova i u grčkom alfabetu. No najvažnija je ipak od svega toga osnova, na kojoj su Vondrák i Vajs došli do svoje grčko-semitske pretpostavke. Oni se kao na dokaz pozivlju na glavu VIII Žitija Konstantinova, gdje je riječ o tome, kako je Konstantin na Krimu upoznao hebrejski i samaritanski jezik (Rukovět 50 i d.). Odatle se izvodilo, da je on tamo i ta pisma upoznao i da ih je, dosljedno, mogao upotrebiti, kada je sastavljao svoju (glagoljsku) azbuku. Dotle bi sve bilo u redu, ali Vajs tu ipak čini jednu krupnu griješku. Spomenuta glava VIII, u kojoj se govori, kako je Konstantin upoznao židovski i samaritanski jezik i knjige, sadrži i ove riječi: Obrête že tu euaggelie i psaltirь rusьskymi pismeny pisano, i člověka obrētь glagoljušča toju besědoju. i besědova s nimъ, i silu rěči priimъ, svoei besědē prikladaa različnaa pismena, glasnaa i sglasnaa, i kъ bogu molitvu tvore, vьskore načetъ čisti i skazati, i mnozi se emu divlěhu boga hvalęšče», a taj rusьski jezik i ta rusьska pismena uz Pastrnka, Fortunatova, Lavrova, Kuljbakina, Lehra-Spřawinskoga i tolike druge i sám Vajs smatra gotskim jezikom i gotskim pismenima (jezikom i pismenima, kojima su se u IX vijeku služili krimski Goti, Rukovět 5). Da je dakle htio biti malo dosljedan, Vajs je ipak barem teoretski morao dopu-

stiti mogućnost, da je Konstantin mogao crpsti i iz toga gotskoga alfabeta, kada je već — uz grčki — crpao iz hebrejskoga i samaritanskoga (a pritom Žitije izrijekom kaže, da je tim rusьskim (gotским) pismenima bilo pisano evanđelje, što znači, da su ona za nj morala biti — da se poslužimo Hrabrovim riječima — »svetija« od hebrejskih i samaritanskih, koja su se u najboljem slučaju mogla odnositi na Stari zavjet).

Kod poređenja tekstova pisac također nije dosljedan. Sada se poziva na izvanredan jezični talenat Cirilov, a sada na to, da su mnogi grčki izrazi ostali neprevedeni, jer im prevodilac nije znao naći ili stvoriti dobre slavenske zamjene. Na str. 146. i d. tvrdi, da se predložak, iz kojega je prevodio Konstantin-Ciril, razlikovao od predloška, iz kojega je prevodio Ulfila, da to na str. 151. ublaži i dopusti, da su oba doduše pripadali istoj vrsti tzv. KW tekstova, ali da je u Konstantinovu predlošku ipak bilo više palestinskih varijanata nego u Ulfilinu, itd. Sve bi to međutim bili manji nedostaci, preko kojih bi se moglo prijeći, da nema i krupnijih, principskih. Pisac, da bi dokazao, da se Konstantin oko sredine IX vijeka nije mogao služiti gotskim ili iz gotskoga prevedenim evanđeljem, nabraja grčke termine, koji u slavenskom tekstu nisu prevedeni, a u gotskom jesu, i mjesta, u kojima se staroslavenski tekst ne slaže s Ulfilinim prijevodom. Međutim, koliko ja znam, 1. nitko nije tvrdio, da je slavenski tekst takav, kakav je do nas došao, preveden iz gotskoga bez pomoći grčkoga, i 2. nitko nije ni pomišljao na to da je upravo Codex Argenteus bio matica iz koje se prevodio slavenski tekst. To su krupne stvari, i zbog njih veći dio Vajsove argumentacije ostaje u zraku.

Nije ovdje mjesto, da se ispravljaju i dopunjuju ili dalje razvijaju misli, koje su fragmentarno bile drugdje iznesene, i zato ću se u dvije tri riječi osvrnuti samo još na Vajsova poređenja grčkih, staroslavenskih i gotskih tekstova. On je mnogo proučavao naše glagoljske spomenike i dobro ih upoznao, ali jedno iz njih ipak nije naučio: da

se ne mogu naći ni dva teksta, koji bi u svemu bili jednaki, ma da se za neke za sigurnošću može utvrditi matica iz koje su prepisani. Da mu je to bilo pred očima, kada je provodio analize, on bi osjetio, da nije dovoljno potvrde samo nabrajati, da ih treba i vrednovati — i tada bi nauka od nekih njegovih djela, u koja je uložio mnogo truda i mnogo znanja, možda imala još mnogo više koristi nego što je ima danas.

*

Od devete knjige dalje BYZANTINOSLAVICA više nisu časopis posvećen bizantsko-slavenskim odnosima, već časopis namijenjen bizantologiji uopće. U skladu s time promijenjen mu je i podnaslov, koji sada glasi (u franc. verziji) *Revue internationale des études byzantines*. Službeni jezik je ruski, engleski i francuski (bez rezimea). Časopis izlazi u dva sveska godišnje (po 10—12 araka svezak). Uredništvo je ostalo isto (Okuneva, koji je 22. III. 1949. umro, do kraja 1950. godine nije zamijenio nitko). Od devete knjige dalje donosit će BYZANTINOSLAVICA samo manji broj članaka, u kojima će se raspravljati o bizantsko-slavenskim odnosima u području jezika i književnosti, i prema tome manji broj članaka, koji će se ovdje prikazivati (članaka, koji zasijecaju u područje našega lista).

KNJIGA IX (1947—1948).

A. VAILLANT, *Les dates dans la chronologie de Constantin le Prêtre* (str. 186—191). U hronografu, koji je Konstantin Prezviter dodao na kraju svojega komentara evanđelju, godine se ne nižu u nekoliko sistema, kako je mislio Zlatarski (*Spisanie na Akad. na nauk.* 27, 132—182), već se ili kompiliraju (na pr. kod vladara s godinama vladanja), ili su — u nekoliko slučajeva — plod dvostruke transpozicije, tako da je kopista već jednom transponirani broj (koji je uzet iz glagoljice) još jedamput transponirao. Od Saula do zauzeća Samarije prošle su na pr. 374 godine, a hronograf za taj vremenski razmak ima broj 385. Do toga je došlo tako, da je prvotno gla-

goljsko t. n. g. (374) pretvoreno u ćirilsko t. o. d. (374), a onda je jedan dalji prepisivač, misleći jamačno, da je to samo prepisani glagoljski broj, spomenute brojke (t. o. d. je u glagoljici 385) ponovo prenio u ćirilicu kao t. p. e. (385). Na sličan način pisac objašnjava i neke druge nejasnoće, dodajući duhovito, da je Konstantin doduše imao glavu za logiku i za matematiku, ali da je nije imao i za nauku. Svojom pronicavom analizom Vaillant je na spretn način izveo i to, da je hronograf, pa prema tome i komentar sâm datiran, i to ne jedamput, nego na tri mjesta (894), i da se Konstantin za starije podatke (do Konstantina Velikoga) služio konstantom 5500, a za novije konstantom 5508. Seliščevljeva pretpostavka, da se i Hrabar služio konstantom 5500 (6363 — 5500 = 863), nije — po piščevu mišljenju — uvjerljiva, jer je malo vjerovatno, da je Hrabar u početku X vijeka mogao tako točno znati tu godinu (koja inače u Žitiji ma nije zabilježena, a nije ni historijska). On je za približnu oznaku vremena, kada su sv. Braća pošla u Moravsku, uzeo naprosto početak vladanja cara Mihajla (855 = 6363 — 5508).

KNJIGA X (1949).

A. VAILLANT, *Une source grecque de Vladimir Monomaque*. Od triju tekstova, koji su u Poučenijima uzeti iz grčkoga jezika, za prvi se može utvrditi, da je potekao iz Pseudo-Amfilohijeve biografije o sv. Vasiliju. Pisac misli, da je prijevod toga teksta prepisan iz staroslavenske matice, na što bi — po njegovu mišljenju — upućivalo i to, što je prijevod na nekim mjestima netočan i iskrivljen. Taj razlog baš nije uvjerljiv. Trebalo bi prije dokazati, da Vladimir Monomah (*1053—†1125) ili netko od njegovih pomagača te dijelove nije mogao sam (slobodno) prevesti iz grčkih matica. Također ono *и рѣа* u trećem tekstu možda nije dobro povezivati sa *в ѣреј* i sa *и с и р ѣ је*: početno i moglo je biti *и н*, što tada dopušta i neke druge kombinacije; naši *р ѣ с ѣ* bi moglo biti i naši *с т р ѣ с ѣ*, a ono *в* bi moglo upućivati i na *с т р у с ѣ*,

struci. Naravno, teško je odlučiti se za jedno ili za drugo, kada nema ni grčkoga originala, ni drugih slavenskih varijanata.

P. CHARANIS, *On the Question of the Slavonic Settlements in Greece During the Middle Ages* (str. 254—258). U osvrtu na knjigu S. P. Kyriakidesa o Slavenima na Peloponezu (*Βυζαντινὰ Μελέται: Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ*, Salonica-Solun 1947), u kojoj je pokušao obesnažiti značenje Aretina sholija i kronike Momenvasije, pisac brani svoje stajalište, da su Slaveni zajedno s Avarima potkraj VI vijeka zavladaali zapadnim Peloponezom i vladali ondje sve do početka IX vijeka, kada su za cara Nikefora I poraženi pod zidovima Patrasa. Potvrđuju to i arheološki nalazi (kod Akrokorinta), i migracije Grka u južnu Italiju i na Siciliju, kamo su se sklanjali pred Slavenima, da se u IX vijeku, poslije pobjede kod Patrasa, opet počnu vraćati na Peloponez. Ostatka slavenskih plemena bilo je na Peloponezu i u XVI vijeku, ali je njihova moć već u IX vijeku slomljena, i oni su se s vremenom sasvim asimilirali, tako da nisu ostavili za sobom dubljava traga ni u grčkoj materijalnoj kulturi, ni u grčkom jeziku (osim brojnih naziva u toponimici, koje je u svojem monumentalnom djelu *Die Slaven in Griechenland*. (Abh. der Preuss. Akad. der Wiss., Jahrg. 1941, Phil.-hist. Klasse Nr. 12) prikazao M. Vasmer).

R. PALIKAROVA-VERDEIL, *La musique byzantine chez les Slaves, Bulgares et Russes aux IXe et Xe siècles* (str. 268-274). Prema rukopisima Nacionalne biblioteke u Parizu, kao i prema drugim spomenicima, notacija je u grčkim rukopisima od VIII do XII vijeka bila trojaka: ekfonetska, starobizantska i starobizantsko-kontakarska. Prva je (kod čitanja) samo uvodila muzičku frazu, druga i treća su se pjevale. Druga se nalazi u grčkim rukopisima do XII vijeka, prve nestaje već u X vijeku. Posljednja, najzanimljivija, nalazi se samo u nekoliko grčkih kodeksa s kraja IX i s početka X vijeka, a

u svom klasičnom obliku dolazi samo u ćirilčkim rukopisima XI vijeka (tako na pr. u Tipogr. ustavu Sinodalne bibl. br. 142). Muzikološka ispitivanja slavenskih tekstova pružaju prema tome znatan prilog ne samo za proučavanje stare bizantske glazbe, nego i za datiranje (po vremenu postanka) najstarijih slavenskih ćirilskih tekstova. Ako starobizantsko-kontakarske neume u grčkim tekstovima nestaju već u početku X vijeka, onda slavenski tekstovi, u kojima se sačuvao klasični oblik tih neuma, mora da su stariji od toga vremena, a kako su u IX vijeku mogle postojati samo dvije škole u kojima su ti tekstovi mogli nastati, moravska i bugarska, pitanje o tim neumama veže se neposredno za sv. Braću i za njihove prve učenike. Ako se tomu doda, da su mjesta, koja su se pjevala, u slavenskim i u grčkim tekstovima imavala ne samo isti sadržaj, nego i isti broj slogova, tako da su se u njima iste neume nalazile i na istim mjestima, dolazi se do spoznaje, da je tako savršena konstrukcija ne pojedinačnih pjesama, nego cijelog liturgijskog kruga morala biti djelo same Solunske braće ili kojega od njihovih neposrednih učenika. Za Konstantina-Cirila znamo, da se u Carigradu, gdje je učio slobodna umijeća (septem artes liberales) uputio i u glazbu, a Moravska legenda direktno upućuje na to, da se za života Ćirilova kod službe pjevalo slavenskim jezikom. — Palikarova ipak ne ide tako daleko, da bi bilježenje tih (kontakarskih) neuma u slavenskim rukopisima pripisivala sv. Braći, već samo misli, da su oni mogli biti začetnici rada, koji su kasnije (u Makedoniji) nastavili njihovi učenici. Kod toga upućuje osobito na Klimenta Ohridskoga i na svjedočanstvo Teofilaktovo.

Iz Makedonije i iz Bugarske to je pjevanje u X vijeku moglo doći do Rusije, gdje se održalo do XV, odnosno, s nekim izmjenama, sve do XVII vijeka.

Šteta samo, što Palikarova svoje izvođenje nije potkrijepila opsežnijim kritičkim aparatom. Navodi, da rukopisi, u kojima su na bugarskom ili na ruskom tlu nađene starobizantske neume, čuvaju najstariji

oblik scsl. jezika (conservernt la forme la plus ancienne de la langue slavonne), uzeti su, naravno, malo preširoko. Ona, čini se, dobro ne poznaje glagoljske spomenike, premda bi joj to kod nekih izvođenja (na pr. na str. 272—273) dobro došlo.

U kritičkom pregledu A. DO-STAL (Dispute de l'authenticité du Slovo d'Igor dans la science occidentale) daje iscrpan prikaz o raspravljanjima u zapadnoevropskoj nauci u svezi s pitanjem o autentičnosti Slova o puku Igorovu (A. Mazon, po kojemu je tekst Slova mogao biti napisan u XVIII vijeku, po uzoru na Z adonščinu — V. P. Adrianova Peretc, po kojoj bi Z adonščina imala biti mlađa od Slova — R. Jakobson, H. Grégoire, M. Szeftel, koji su za autentičnost Slova, pa mu postanak među u sredinu XII vijeka), a J. M. HUSSEY (The Photian Question) se osvrće na pokušaje, koji su u posljednjih četvrt stoljeća dolazili s različitih strana, da se preispita Focijev slučaj i da se on koliko toliko rehabilitira u očima Zapada (F. Dvorník, The Fotian Schism, Cambridge 1948, M. Jugie, Le schisme byzantin: aperçus historiques et doctrinaux, Paris 1941, i dr.).

KNJIGA XI (1950).

Ivan DUJČEV u raspravi Slavnano-bolgarskie drevnosti IX-go veka (6-31) raspravlja o simbiozi i stapanju turanskih Protobugara i Slavena u razdoblju od VII-IX vijeka, te ustaje protiv onih — u prvom redu historika — koji su još u IX vijeku pod imenom »Bugara« razumijevali turanske Protobugare, misleći da se taj element u Bugarskoj (kao neka vladajuća, gospodstvena klasa) do IX vijeka održao čist. Za dokaz Dujčev analizira odgovore Nikole I (g. 866) bugarskom knezu Borisu (852—889), i to poimence (po članovima) 41 (idolopoklonstvo), 62 (poštovanje kamenja i neb. tjelesa), 89 (prinošenje prvine), 67 (zaklinjanje na mač), 78 (amajlije), 34 (dobri i zli dani), 35 (gatanja i zaklinjanja), 47 (igre pod korizmom), 51 (dvoženstvo), 33 (rep

konjski kao bojni znak), 59 (donja odjeća) i 66 (nošenje turbana), za koje su neki (Jireček, Beševliev, Blagoev, Kinkel) mislili, da se odnose na Protobugare, a Dujčev dokazuje, da je svih tih običaja (pa i onih za 33, što je malo vjerojatno, i za 59, gdje šalvare uzimlje kao općeslavensku riječ) bilo u ono vrijeme i kod Slavena. Po njegovu tumačenju u papinim odgovorima treba gledati jedan od najvrednijih izvora za proučavanje običaja i života Slavena — u prvom redu bugarskih Slavena — u drugoj polovini IX vijeka.

Drugdje je pisac malo obazriviji, općenitiji, pa upotrebljava komparativ (naravno, u korist teze, da je slavenski supstrat u bugarskom javnom životu do sredine IX vijeka bio već toliko prevladao, da termin »bugarski« u to vrijeme znači više slavenski nego protobugarski).

Milada PAULOVA, L'idée Cyrillo-Méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère slave de Prague (str. 174—186). Karlo IV, komu je mati po porijeklu bila Češkinja, bio je po osjećanju Slaven, a kao kralj i kao nasljednik krune, koja je »z Moravy vyšla«, upravljao je svoje poglede i na Ugarsku, na Slovačku, na Poljsku, Litvu i, štoviše, na Rusiju, i — pod avignonskim utjecajem — na Srbiju. Njegov je program u izvjesnom smislu bio slavenski, jer je težio za ujedinjavanjem Slavena pod svojom (i Dušanovom) vlašću, ali je ipak u prvom redu bio dinastički, luksemburško-češki. Osniva nje emauskoga samostana, poziva nje hrvatskih glagoljaša, da u njem vrše bogoslužje slavenskim jezikom secundum ritum Romanum, izraz su i njegovih osjećanja, i vjerske politike, za kojom se prema istočnoj Evropi i prema Slavenima povodila papinska kurija, i za kojom se povodio on sâm.

Autorica je u svojim zaključcima vrlo obazriva, oprezna, svakako, čini se, opreznija nego u tekstu, u kojem se priklanja koncepcijama Chaloupeckoga (Karel IV a Čechy, Prag 1946²) i M. Kostića (Zašto je osnovan slovensko-glagoljaški manastir Ema-

us u Pragu? Glasnik Skop. nauč. društva 2, 156—165), prema kojima bi emauski samostan imao biti osnovan u izrazito ekspanzionističko-unionističke svrhe (za slanje misija u litavsko-ruske i u srpske zemlje). Kostić je tvrdio, da je emauski samostan osnovan »inicijativom pape Klimenta VI, koji je na početku svoje religiozno političke akcije kod Dušana imao nameru, da Karla IV i preko njega praške glagoljaše manastira Emausa s crkvenoslovenskim katoličkim služenjem upotrebi kao dva uspešna sredstva, da Dušana i njegove podanike lakše privede Uniji«. (161). Da to dokaže, navodi Karlovo pismo od 19. II. 1355, koje se može tumačiti onako, kako ga Kostić tumači, — ali to je bilo punih osam godina poslije osnivanja samostana, a osim toga Kostić i sâm kaže, da je Karlo pri polasku na krunisanje u Rim te godine mogao i ne znati o Dušanu i o njegovoj namjeri, da se prekrsti (str. 164), pa kako se onda može pretpostavljati, da je radi akcije u Srbiji ili prema Srbiji taj samostan osnovan? Ako je Karlo IV god. 1355, pod dojmom vijesti o Dušanovoj namjeri i ne bez utjecaja papina legata, i mogao pomisliti na takvu soluciju, ona zacijelo nije kumovala osnivanju samostana u god. 1346, osim ako bi se pretpostavilo, da je Karlo po želji papinog išao osnivati samostan ne znajući, zašto ga osniva. A i onda, ta bi namjera bilo kako došla do izražaja u papinim pismima Dušanu i njegovoj vlasteli u god. 1347. i 1354, u kojima ipak nema nikakve aluzije na emauski samostan i na mogućnost vršenja slavenskog bogoslužja u krilu katoličke crkve.

Paulová pokušava pomoći Kostiću pismom Arnošta iz Pardubica, ali ono se u najširoj koncepciji moglo odnositi i na litavske i na ruske zemlje, a ne na Srbiju, ako se nije odnosilo na unutrašnje prilike u samoj Češkoj (il s'agit d'une lettre du pape, et l'on ne sait guère quelle idée la cour papale se faisait, au 14e siècle, du pays tchèque).

Kostićeva tvrdnja »Pošto su tako pokušaji pape Klimenta VI i Inocentija VI da cara Dušana i Srbe pokrste ostali bez uspeha, izgubio

je slovenskoglagoljaški manastir Emaus u Pragu svoju prvobitnu svrhu, Karlo IV počeo je naglo da ga zanemaruje, njegovi nasljednici sasvim, i on je besciljno tavorio svoje dane, idući sigurnoj propasti u susret« (str. 165) također nije zasnovana na čvrstim temeljima. Nema nikakvih dokaza, da je Karlo poslije 1355. zbog Dušana »počeo naglo da zanemaruje« svoje djelo na Slovanech, i da je samostan otada samo »besciljno tavorio svoje dane«. Da je bilo tako, to zacijelo ne bi ponukalo Jagića (Vladislava II) da dvanaest godina poslije Karlove smrti osniva takav samostan u Kleparzu, i da u nj zove češke glagoljaše iz Emausa.

Začuduje kod svega toga još nešto: da ni Kostić ni drugi ne pokušavaju sebi objasniti, zašto bi Karlo osnivao samostan za glagoljaše, da bude središte akcije, koja je trebala da obuhvati zemlje, u kojima je vladala ćirilica. Nemoguće je zamisliti, da bi se on — ili Kliment, ili Inocentije — zanosili mišlju, da bi u tim zemljama glagoljica trebala nadomjestiti ćirilicu. S druge strane znamo, da je upravo on poklonio emauskom samostanu ćirilski menologij, za koji se vjerovalo, da ga je »svuruku« napisao sazavski opat Prokop (u XI v.), i znamo, da je taj rukopis 1395. bio u jedno povezan zajedno s glagoljskim lekcionarom, koji predstavlja drugi dio tzv. Reimskog evanđelja (Reimskog zbornika). Kada bi se uzelo, da je Karlu (ili Klimentu) god. 1346. bilo samo do unije, zar ne bi bilo bolje i svrsishodnije, da su u emauski samostan uveli ćirilicu, za koju su također mogli naći učitelje ovdje kod nas na Zapadu, i koju je papa, da je htio, lako mogao opravdati s obzirom na ugled sv. Prokopa isto onako, kako je stotinu godina prije toga Inocentije IV dopustio upotrebu glagoljice pozivajući se na sv. Jeronima. Rim i Avignon znali su biti vrlo elastični, kada se radilo o njihovim interesima prema Slavenima.

Napokon, još nešto. Jagić je u napomeni na str. 198. knj. 21. svojega Archiva napisao »da se sve, što su hrvatski glagoljaši mogli pružiti svojoj češkoj braći, ograničavalo na pouku u čitanju i u pisanju glago-

ljice«. Tu su tvrdnju na laku ruku prihvatili ostali, pa i Murko, Kostić, Paulová i drugi. Već je, međutim, Syrku dokazivao, da se taj rad ne može shvatiti tako usko, da je tu ipak bila tradicija, kojoj su ti glagoljaši bili začetnici, i da je ta tradicija kod Čeha trajala sve do XVII vijeka. Ne može se samo tako prijeći preko ljudi, koji su češkom narodu bili bliski, i to bliski u doba, koje je za kulturnu povijest i za oblikovanje češkoga čovjeka bilo vrlo važno.*

U kritičkom osvrtu R. PALIKAROVA-VERDEIL (*La musicologie byzantine et les documents slavons*) daje pregled važnije (novije) muzikološke literature iz područja bizantske glazbe (J. Thibaut, H. J. W. Tillyard, E. Wellesz, Carsten Höeg i dr.) ističući od pisaca, koji se tom glazbom bave kod Slavena, E. Koschmiedera i A. Swana. Njezino tvrdjenje, da je gotovo nemoguće istočno (neumatsko) pjevanje vjerno prikazati notama zapadnjačke muzike, može se uzeti kao točno, ali, da li se velike neobizantske hipostaze zaista nadovezuju upravo na slavensku (kontakarsku) tradiciju XI—XIV stoljeća, to bi tek trebalo dokazati (i to na materijalu, koji bi bio opsežniji od onoga, što ga autorica daje u ovoj knjizi i u knj. X. Takav je materijal praktički još do nedavna bio teško pristupačan. Objavio ga je tek ove godine E. Koschmieder u monumentalnom djelu *Die ältesten Novgoroder Hirmologien-Fragmente I*, München 1952, *Abh. der Bayr. Akad. der Wiss., Phil.-hist. Kl. NF. Heft 35*, gdje je na I + 317 strana dao tekst obaju Novgorodskih rukopisa (Ti-pogr. bibl.) iz XII vijeka i uz to jednu nadopunu iz mlađeg Hilendarskog teksta zajedno s paralelnim grčkim tekstom iz neobjavljenog Pariskog kodeksa (Coislin 220) i s paralelama iz breslauske Chomonije (XVI—XVII v.) i iz drugih rukopisa).

Od ostalih osvrtu V. CHALOUPECKÝ (*Considerations sur*

* Hrvatski glagoljaši dolaze u Prag pedesetak godina prije Husa, a u XV vijeku popovi glagoljaši u Hrvatskoj prevode Husove propovijedi (ispor. Ivšić, *Slavia* 6, 52—58).

Samon, le premier roi des Slaves) se uglavnom ograničava na prikaz LABUDINE knjige o Samovoj državi (*Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona*, Poznań 1949), a B. ZÁSTĚROVÁ (*Observations sur le problème de la christianisation en Russie*) na mišljenje Nikolajevljevo (Slavjano-balgarskij faktor v hristijanizacijata na Kiev-ska Rusija, Sofija 1949) i Grekovljevo (*Kievskaja Rus', AN SSSR Moskva—Lenjingrad 1944*, Izd. nr. 347) o pokrštanju Rusa.

RICERCHE SLAVISTICHE. Pubblicazione dell'Istituto di filologia slava dell'Università di Roma, dell'Istituto per l'Europa Orientale di Roma e del Seminario di slavistica dell'Istituto universitario orientale di Napoli. A cura di Giovanni Maver. Comitato di redazione: Enrico Domiani, Ettore Lo Gatto, Leone Pacini. Casa editrice Gherardo Casini, Roma. Vol. I—1952.

Talijanska je slavistika zabilježila velik uspjeh izdavanjem zajedničkoga časopisa, koji će okupljati sve slaviste u Italiji i predstavljati talijansku slavistiku kako prema vani, prema vanjskom svijetu, u prvom redu prema slavenskim narodima, tako i prema unutra, prema ostalim granama humanističkih nauka u samoj Italiji. Bude li glavnom i odgovornom uredniku prof. Maveru, koji je uz redakcioni odbor neosporno bio najpozvaniji da izdaje taj časopis, uspjelo da *RICERCHE* redovno izlaze, on će time mnogo zadužiti slavistiku i nauku uopće, jer će okupljanjem elite talijanskih slavista u svojem časopisu udariti most, koji će slavenski svijet na Jugu spajati za Zapadom onako, kao što su ga na Sjeveru spajali i kao što ga još uvijek spajaju različni njemački časopisi (*Jagičev Archiv für slavische Philologie*, *Vasmerov Zeitschrift für slavische Philologie*, *Jagoditschev Wiener slavistisches Jahrbuch*, ne umanjujući pritom, naravno, značenja, koje za te veze ima i francuska *Revue des études slaves*).

Ta uža povezanost s Jugom, koja je prirodna — i geografski, i po tematici, koja nam je na prijelaznim (starim) dalmato-romanskim i istromanskim područjima u velikoj mjeri zajednička — čini, da je pojava toga novoga slavističkoga časopisa za nas osobito dragocjena, i da ćemo se na nj ubuduće češće i iscrpnije osvrtni.

Objektivna i dobronamjerna slavistička suradnja na talijanskoj strani može mnogo pripomoći objašnjavanju različitih pitanja, koja se jednostrano samo s naše ili samo s njihove strane ne daju objasniti. To su pitanja mnogostrukih veza, koje su vezale naše krajeve i preko naših krajeva druge zemlje s romanskim svijetom, veze, koje su i u počecima slavenske (crkvenoslavenske), a osobito u počecima naše hrvatske književnosti bile znatne. Osim toga iskustva nas uče, da stranci kadšto i protiv svoje volje iskrivljuju ili netočno iznose neke činjenice iz naše prošlosti ili iz naše sadašnje stvarnosti, i to vrlo često zato, što ne crpu neposredno iz naših izvora, nego se služe različnim stranim priručnicima, koji opet ni sami uvijek nisu u svemu pouzdani, pa će tako po koji put od onoga, što se o nama piše, trebati štošta i ispraviti, provjeriti ili dopuniti. Shvatljivo je, dakle, da ćemo se iz tih i iz drugih razloga u prvom redu osvrtni na članke, koji se odnose na nas ili na općeslavenska, općeslavistička pitanja, očekujući, da će se na ostale članke iscrpnije osvrtni oni, kojih se oni više tiču, oni, koji su im i po tematici bliži.

U ovom prvom broju, koji ima 236 strana, sadržaj se dijeli u tri dijela: u članke i rasprave, u recenzije i u kraće napomene (segnalazioni) o djelima, koja su s područja slavistike u vremenu od g. 1945. do g. 1951. napisali Talijani, ili koja su izašla na talijanskom jeziku.

U prvom dijelu (članci i rasprave) L. PACINI piše o Gogolju (II »Revisore« e la »Follia mistica« gogoliana), D. D. di SARRA o Čapeku (Materiali per uno studio sulla tecnica del romanzo novecentesco: Povětroň di K. Čapek), F. VENTURI o Černiševskom (II populi-

smo di Černyševskij), R. PICCHIO o P. Slavejkovu (L'occidentalismo conservatore di Penčo Slavejkov), B. MERIGGI o pojmu boga kod Slaveana (Il concetto del Dio nelle religioni dei popoli slavi), G. MAVER o Kleinerovoj interpretaciji Mickiewiczza (Mickiewicz interpretato da Juliusz Kleiner) i na kraju E. DAMIANI o nedavnoj reformi bugarskoga pravopisa (La riforma dell'ortografia bulgara). Ostali članci — Cronijin, Gasparinijev i Budrovićev — odnose se u većem dijelu i na nas (ili samo na nas; Meriggiev se odnosi na Ruse i na baltijske Slaveane).

Arturo CRONIA u članku Contributo alla grammatologia serbo-croata: Cassio—Della Bella — Appendini (str. 22—37) daje osvrt na gramatiku Kašićevu, Della Bellinu i Appendinijevu ističući pravilno i na više mjesta jak utjecaj, što ga je na svoje nastavljao do XIX vijeka imao naš Kašić (koga treba pisati Kašić, ili talijanskom grafijom, koja nema š i ć, Kassich ili Cassich, kako su ga pisali i Della Bella i Appendini, a ne Cassio). Vrijedna je i njegova napomena, da je na Kašića — uz Alvareza i Alda Manuzija — mogao utjecati i Donat. To, što se pisac od ostalih, na koje je utjecao Kašić, zadržao samo na Della Belli i na Appendiniju (Mikalje se samo dotiče), razumljivo je po tome, što obojica zaista idu u red istaknutih naših gramatičara, zatim — što su pisali dubrovačkim narječjem, i što su obojica porijeklom bili Talijani (Della Bella rodom iz Foggie, Appendini iz Piemonta). Upravo ovo posljednje i pretposljednje bilo je, čini se, razlogom, zašto se Cronia sa svojom golemom erudicijom i sa svojim dobrim poznavanjem naših prilika nije osvrtno i na ostale naše gramatičare iz onoga vremena, tako da je njegovo tvrđenje, da djelo Della Bellino predstavlja »una pietra miliare« u našoj gramatologiji, ostalo bez one pozadine, koja je za toplinu i za uvjerljivost takvih tvrđenja (kada se radi o cijeloj hrvatsko-srpskoj gramatologiji) ipak bila potrebna. Uzgred se može spomenuti i Katančičevo prigovaranje Della Belli, koje je opravdanije ne-

go što je mislio Dukat (v. Rešetarov zborn. 473—476), i koje pokazuje, da Della Bellino djelo više ni potkraj XVIII vijeka nije sasvim zadovoljavalo, a to što su »Principi elementari« kod P. F. Martecchinija izašli i god. 1837, kratko vrijeme prije trećega izdanja Appendinijeva (izdavač sâm to djelce zove »erudimenti che il detto compilatore trasse dalle opere dell' immortale Ignazio Giorgi« Predgov. str. 21. u 3. izd. Append. gram.), još ne dokazuje, da je ta knjižica i u ono vrijeme imala neko značenje, ili da je bila potrebna. Uostalom, Cronia sâm na jednom mjestu kaže, da Bellini »Istruzioni« »restano, quindi, filiazione diretta e copiosa e autentica e legittima delle 'Istituzioni' del Cassio, ne serbano fedele la struttura e la fisonomia e si concedono unicamente quelle aggiunte e quelle modeste modifiche che derivano dall' evoluzione del pensiero, del gusto e dell'educazione grammaticale di tutto un secolo e più in là«. To je lijepo rečeno, i kod toga se zasada može ostati.

F. M. Appendini prikazan je najiscrpnije. Da njegova Gramatika »merita gli onori« u našoj starijoj gramatologiji, i da neki njezini dijelovi ni danas nisu zastarjeli, u to nitko ne sumnja, iako bi se sve to tim istim riječima moglo reći i za njegove uzore, za Kašića i za Della Bellu. Onoga, što je u Appendinija novo i bolje nego u njegovih predšasnika, ima vrlo malo (a i tu ne znamo, nije li što od drugih kupio; ne znamo na pr. što je sadržavala Matijaševićeva gramatika, o kojoj je Appendini nešto znao. Matijašević je bio Dubrovčanin, a Cronia i sâm kaže, da je Appendini jedno u Predgovoru (u kojem mu je »il dialetto Illirico o Dalmato-Bosnese il più perfetto di tutti«), a drugo u Gramatici, koja je uza sve dodatke u svojoj osnovi ipak samo dubrovačka).

Dobro je uočena i Appendinijeva nesamostalnost u tom poslu, koja je inače tako drastično došla do izražaja u nekim drugim njegovim spisima (De praestantia), a dobro je istaknuto i to, da se on u prvom dijelu Gramatike povodio za Kašićem, a u drugom da je crpao iz Si-

tovića i iz Jurina. Ipak, za konačni sud, da je njegovo djelo »una grammatica che è ottima, che ha ancora delle pagine insuperate« dobro bi bilo ponoviti ono, što je već rečeno kod Della Belle: da se takav sud, da bi bio uvjerljiv, može oblikovati samo u perspektivi vremena, a ta opet Appendiniju nije bila sklona u tolikoj mjeri, da bi opravdavala takav sud. Njegova je gramatika gotovo izazvala Šimu Starčevića da napiše svoju Novu ričoslovice u iliričku (štampana prije Ričoslovice iliričko-francezke, kojoj je predgovor datiran 28. prosinca 1811), u kojoj se na dvadesetak mjesta poimence osvrće na Appendinija, koga baš ne cijeni visoko (Govori Della Bella a za njim po običaju otac Appendini, str. 33; ne pišu se svaka, kako uči otac Appendini: nije bo istinito, da se k(o) i u jedno- i u već-broju jednako razumi, str. 48; nije se čuditi Della Belli, ni o. Appendiniju, koji mnoge zakone breztemeljite za ova vremena odredi, str. 64; ostala, koja Appendini bliži, oli su protivna uhu, ili su dionoriči (tj. participi), str. 82. i sl.). A Starčević kao lingvist za svoje vrijeme ipak znači više od Appendinija. Cronia citira i Rešetara, koji je u Građi 8, 468 za Appendinijevu knjigu bio napisao, da je to »naša najbolja gramatika iz vremena prije Vuka«, ali Rešetar je taj svoj sud poslije ublažio, pa u Stanojevićevoj Enciklopediji (NE 1, 69) kaže samo, da je to »možda najbolja među starijim gramatikama našega jezika« (spac. moje).

Attilio BUDROVICH (Il nome del grappino di mare in Dalmazia) u riječima drakmar, dakmar, takmar, tarkmar i sl. (kvaka, kuka, lat. uncus) vidi složenicu *tracu (prema sard. tragu, od trahere, trahare) + mar(e). Dobro bi bilo, da je navedeno više naših složenica sa mar(e), i da je naveden barem još jedan drugi naš (bilo koji) oblik, koji bi opravdavao naslanjanje na sard.

tragu. Kod etimologija valja biti vrlo oprezan i vrlo obazriv. Travlja (mreža za povlaku, koča) kao novija riječ, za koju pisac nalazi potvrdu u Pomorstvu iz g. 1946, ne će biti iz talijanskoga (venetskoga), nego iz engleskoga jezika (vidi engl. trawl, trawl-net, trawler, trawling), što dokazuje i travler (brod koji vuče takvu mrežu, engl. trawler, ib. Pomorstvo I 2, 15).

Evel GASPARIINI (La cultura lusaziana e i Protoslavi, str. 67—92) postavio je sebi krupan i nezahvalan zadatak, da slavensku kulturu odvoji od lužičke i da je poveže s različitim afričkim, austrazijskim i austronezijskim kulturama. Kod toga on polazi sa širokih etnoloških osnova i služi se vrlo bogatom literaturom (osobito novijom, predratnom, i najnovijom, poslijeratnom), koja ga međutim kadšto odvodi na stramputice, pa njegov članak poslije čitanja ostaje ukrašen premnogim upitnicima, na koje autor nije odgovorio. On sâm kao da je bio svijestan slabosti svojih argumenata (od kojih su tek neki, kao na pr. oni o upotrebi oružja — na str. 84. i d. — donekle uvjerljivi), pa se na kraju zadovoljava konstatacijom, da bi odvajanje lužičke i praslavenske kulture ipak već samo po sebi, onako, kako ga je on pokušao provesti u svojem članku, moglo dobro poslužiti kao metodički zahvat i kao radna hipoteza (ipotesi di lavoro). Međutim upravo u metodološkom ulaženju u građu njegovoj se radnji može mnogo prigovoriti. On najprije ne uzimlje u obzir, da je kod istočnih Slavena, uključujući ovamo i Bugare, moglo biti i elemenata, koji su u različitim razdobljima u prošlosti među njih mogli biti uneseni iz udaljenijih krajeva Istoka, i koji se ne mogu uzimati kao odlike, koje su u dalekoj davnini mogle biti karakteristične za sve Slavena. Zatim, da za pojedinačna (lokalna) praznovjerja jednako kod nas kao i u Italiji i drugdje u Evropi nije teško naći srodne elemente u dalekim azijskim i afričkim zemljama, u kojima se nastanio čovjek, i da se odatle odmah ne mo-

ra izvoditi, da su ti običaji k nama došli iz tih zemalja (ili da su nam bili zajednički), i treće, da podatke, na kojima se želi nešto izgraditi, ipak treba prije provjeriti, i da kod toga treba biti točan i pouzdan. Za ilustraciju, kako je pisac kod toga postupao, može poslužiti ovaj primjer.

Jedan od istaknutijih dokaza u njegovoj raspravi, da se iskonska slavenska kultura razlikovala od ostalih evropskih kultura, imao bi se sastojati u ponovnom pokapanju mrtvaca i u različnim običajima, koji su s time bili u svezi. Kod toga on se pozivlje na Schneeweisa (Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbokroaten, Celje 1935), za kojega je već Gavazzi (Slavia 15, 273) bio rekao — uza sve pohvale, koje ga idu — da mu je »označivanje teritorija pojedinih pobjava, dotično označivanje naroda ili njegovih regionalnih grupa, gdje takav pojav postoji, često i suviše neodređeno, nepotpuno ili upravo krivo«, pa je to Gasparinija svakako trebalo potaknuti, da bar provjeri podatke, kojima će se u svojoj radnji poslužiti. Što je on međutim učinio, vidjet će se iz toga, što će se ovdje reći.

Schneeweis o spomenutom iskapanju i ponovnom pokapanju mrtvaca (na str. 141) piše: »In dem Glauben, dass die Seele nur nach vollständigem Zerfall des Leichnams ins Jenseits gelangen könne, wurzelt der Brauch der Exhumierung der Toten, also ursprünglich nicht im Platzmangel. Man will die Gewissheit haben, dass die Auflösung des Leibes tatsächlich erfolgt ist und die Seele ihre Ruhe gefunden hat. Normalerweise öffnet man das Grab nach einer Reihe von Jahren (3—7 bei den Serben, 18 bei den Kroaten), um einen neuen Toten zur Ruhe zu betten. Die vorgefundenen Knochen werden sorgfältig gesammelt, gewaschen, mit Wein überschüttet und, in weisse Leinwand gehüllt, zu Füßen des neuen Toten beigesetzt. Neben dieser bei den Serben allgemein üblichen Sitte besteht in vielen Gegenden Mazedoniens die Gepflogenheit, den Toten schon früher auszugraben, auch wenn kein neues Grab nötig ist,

raskupajne po adetu »Ausgraben der Sitte gemäss« (SEZ 40, 261: Đevdelija). Frühestens nach drei Jahren wird am Samstag der 4. Osterwoche das Grab im Beisein aller Verwandten geöffnet, die Knochen werden sorgfältig gewaschen und in ein weisses Leinwandsäckchen gelegt, der Schädel liegt oben. Während der folgenden Nacht liegen die Gebeine in der Kirche unter dem Christusbild rechts vom Eingang, im offenen Grabe steht ein Krug voll Wasser. Nach dem am nächsten Morgen in der Kirche stattfindenden opélo küssen alle den Schädel, dann ziehen alle unter Führung des Priesters zum Grabe.«... Prema tome, ne ulazeći u točnost Schneewisovih navoda i u uvodno tumačenje (koje na pr. ne računa s time, da je groblje bilo 'posvećeno', i prema tome prostorno ograničeno mjesto), ovdje se razabiraju tri elementa: 1) povremeno iskapanje, 2) pranje kostiju, njihovo polijevanje vinom, zamatanje u platno i ponovno pokapanje, 3) raskupajne po adetu i običaji u svezi s njim, uključivo cjelivanje lubanje, i to, da se između njih taj drugi bliže veže za Srbiju, a onaj treći za Makedoniju (Đevdelija). Gasparini međutim kao sigurnu i važnu činjenicu (constatazione sicura e importante, str. 76) odatle izvodi: »che la riesumazione delle salme è tuttora costume »generale« dei Serbi e dei Croati. In passato la riesumazione aveva luogo il sabato della quarta settimana di Pasqua, alla presenza di tutti i parenti. Le ossa lavate e riposte in un sacchetto di tela bianca, venivano portate la notte successiva in chiesa, sotto il crocifisso, a destra dell' ingresso. Dopo una breve funzione (opelo), i presenti baciavano il teschio e le ossa venivano sepolte definitivamente«. Dakle ono, što Schneewis pripisuje (uglavnom) Srbima i južnoj Makedoniji (Đevdeliji), za njega je tuttora costume »generale« dei Serbi e dei Croati. No ni to nije dosta. On odatle odmah naslućuje, da je taj običaj kod Slavena mogao biti vrlo raširen, možda i općenit, i da se sve donedavna održavao [la fe-

deltà del costume (lavatura delle ossa dissepolte, loro ordine anatomico e bacio al teschio) fanno anche ritenere che la pratica sia stata nella Slavia di applicazione molto diffusa, forse generale, e sia durata fino a tempi relativamente recenti, str. 78.] pa traži, da se arheološki podaci s time usklade (Le prove archeologiche devono venire armonizzate con questi usi, ib.), a iz anatomskog poretkà kostiju u vrećici (Schneewis govori samo o glavi!) zaključuje, da su se nekoć po svojoj prilici i u Srbiji iskopane kosti spaljivale i metale u žare (E probabile che in antico anche in Serbia le ossa riesumate venissero bruciate e messe in un vaso. Ne è buona presunzione l'ordine anatomico in cui vengono disposte nel sacchetto, str. 79), itd.

Slično je i s visočkim »stubom dovratnikom«, koji kod njega postaje il palo principale della casa (str. 89), da bi mogao poslužiti kao paralela za neki običaj na Celebesu, ili s Vukovim »nakončedom«, prema kojem je pisac zaključivao, pošto se u Risnu pješice išlo u svatove, da u nekim našim južnim krajevima još ni u prošlom vijeku nije bilo konja (što bi, naravno, imalo također biti dokaz, da »il cavallo non ha mai avuto presso gli Slavi importanza economica e significato di cultura«, sic! str. 84)!

Gasparinijeva je radnja inače pisana dosta zanimljivo, ali je tako jednostrana i površna, da čitaoca odvodi na krivi put, pa kada pisac govori o velikom kulturnom značenju konja (koje ne bi trebalo dokazivati), čovjek nehotice misli na onaj zaostali period i sjeća se onih krasnih volova sa plodne Campagne di Roma, koji ništa ne zaostaju za volovima u Podoliji, ili u Madžarskoj, ili u našim krajevima, koji graniče s tom zemljom.

Među recenzijama prof. Maver prikazuje jubilarno izdanje »Judite« i Marulićev zbornik, a prof. Damiani Cronjinu zbirku naših narodnih pjesama. Prof. Damiani zamjerava autoru neke slabosti u prijevodu i to, što se u uvodu nije osvrtao na povezanost nekih naših narodnih pjesama (na pr. onih o Kraljeviću Marku) s bugarskim nar. pjesmama.

Prof. Maver u svojem vrlo brižljivo pisanom i dosta opširnom prikazu ispravlja neka tumačenja u »Juditi« (na vrat — natrag, indietro, do toli — fino a terra, prema pril. dotoli, potoli uz dotal, potla; za šust daje tal. sosta, susta). U članku prof. Skoka (u Mar. zborn.) ulizan'je uzima prema uglajen'je, čirsan'je, a u članku prof. Hrasta zamjerava, što se pisac nije osvrnuo na pita-

nje, do koje se mjere u Marulićevu jeziku odrazio jezični fond suvremenih i starijih glagoljskih spomenika (koji su sadržavali »Juditu«, a Marulić ih je mogao poznavati).*

[Članak o tome, koji je u pripremi, izići će u narednom broju Slova (u isto vrijeme, kada će u Radovima izići i tekst »Judite« u hrvatskim glagoljskim spomenicima XIII—XV vijeka)].